

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA IJTIMOIIY ONGNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.34.75.018>

Oxunov Ilhomjon Abdunabiyevich

Andijon davlat universiteti erkin tadqiqotchisi

Annotatsiya: maqolada kichik maktab yoshidagi ya'ni boshlang'ich ta'lim yoshidagi o'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirishning pedagogik shartlari, uning omillari hamda o'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirish ularning qobiliyatiga bog'liq ravishda davlat ta'lim standarti doirasida o'qitish jarayoni mazmuni va usullarining xilma-xilligi, ularning individual imkoniyatlarini hisobga olishini ta'minlaydi, o'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirishning ayrim pedagogik shartlari xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy ong, ijodiy fikrlash, ta'lim va tarbiya, tanqidiy-tahliliy fikrlash, integrativ yondashuv, boshlang'ich ta'lim.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Охунув Ильхомжон Абдунабиевич

внештатный исследователь Андийжанский государственный Университет

Аннотация: в данной статье рассмотрены педагогические условия развития общественного сознания у учащихся младшего школьного возраста, т.е. его факторы и развитие общественного сознания у учащихся в зависимости от их способности к обучению в рамках государственного образовательного стандарта Разнообразие содержания и методы процесса обеспечивает учет их индивидуальных возможностей, рассматриваются некоторые педагогические условия развития общественного сознания у учащихся.

Ключевые слова: общественное сознание, творческое мышление, обучение и воспитание, критико-аналитическое мышление, интегративный подход, начальное образование.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CONSCIOUSNESS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Okhunov Ilhomjon Abdunabievich

Freelance researcher of Andijan State University

Abstarct: In this article, the pedagogical conditions for the development of social consciousness in students of primary school age, ie its factors and the development of social consciousness in students, depending on their ability to teach within the state educational standard the diversity of the content and methods of the process ensures that their individual capabilities are taken into account, some pedagogical conditions for the development of social consciousness in students are considered.

Keywords: social consciousness, creative thinking, education and upbringing, critical-analytical thinking, integrative approach, primary education.

Kirish. Boshlang'ich ta'lim – o'quvchilarni o'qish, yozish, sanash, o'quv faoliyatining asosiy malaka va ko'nikmalari, ijodiy fikrlash xislatlari, o'zini-o'zi nazorat qilish o'quvi, nutq va xulq-atvor madaniyati, shaxsiy gigiena va sog'lom turmush tarzi asoslari egallab olinishini ta'minlashga va shu bilan mustaqil hayotga tayyorlashga yo'naltiradi. Bugungi kunda

boshlangʻich taʼlim mazmuniga, sifatiga zamonaviy talablar qoʻyilmoqda va ularga tegishli davlat meʼyoriy hujjatlari (Boshlangʻich taʼlim boʻyicha nizomlar, konsepsiyalar, Davlat taʼlim standartlari, uzviylashtirilgan davlat taʼlim standartlari va ularga mos oʻquv dasturlari va shu kabilar) tayyorlangan. Bunda boshlangʻich sinflar bir-biri bilan uzviy bogʻliq boʻlib, oʻquvchilar 1-4 sinf davomida bitta oʻqituvchi tomonidan oʻqitilishi maqsadga muvofiq koʻriladi. Shu orqali boshlangʻich taʼlim mazmunini oʻquvchilar ongiga singdirishda oʻqituvchining maʼlumotlar uzluksizligi va uzviyligini taʼminlashi oʻquvchilarning oʻzlashtirishini rejalashtirishga sezilarli ijobiy taʼsir koʻrsatadi va bu bilan oddiydan murakkabga (osondan qiyinga) qarab bayon qilinyotgan maʼlumotlarni oʻrganishga mustahkam didaktik asos yaratiladi.[1]

Taʼlim va tarbiya jarayoni orqali oʻquvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirishning maqsadi “oʻquv jarayonining gʻoyalari” bilan mazmunan mos keladi. Bu orqali oʻquvchilar churuq tahliliy oʻqishga, oʻquvchilarda yangi fikrlarni paydo qilish, ijodkorlikning elementlarini tarkib toptirish, oʻqishni oʻquv fanlarini oʻrganish jarayoni deb emas, balki uni fikrlashni rivojlantirish, dunyoni bilishning hamda tafakkur qamrovini yuksaltirishning asosiy poydevori deb bilish, oʻqib-oʻrganishga boʻlgan ongli munosabatni shakllantirish.[2]

Tanqidiy-tahliliy fikr yuritishga undash. Oʻquvchilarni fikr yuritishga, oʻz gʻoyasi va fikrlari bilan oʻzaro oʻrtoqlashishga daʼvat etish kabi pedagogik yondashuv ularning faolligini oʻstiradi. Fikrlash jarayonini tashkil etish davomida oʻquvchilarning fikrlari, oʻz tanqidiy tahlili natijalari qimmatli ekanligini ularning ongiga singdirish zarur. Oʻqituvchi oʻquvchilardan muayyan materialni shunchaki qayta ishlashni talab qilganda tayyor qoliplardan, andozalardan holi boʻlishi lozim. Bu esa oʻquvchilarda oʻzgalar gʻoyalari mexanik tarzda qayta ishlab chiqish eng muhim va qimmatli ekanligiga ishonch hosil qilishga olib keladi. Aslida oʻquvchilarga oʻz fikri, oʻziga taalluqli boʻlgan gʻoya va tasavvurlar qimmatli ekanligini koʻrsata olish kerak. Oʻquvchilarning oʻzlari ham oʻz fikrlarining qimmatbaho ekanligiga ishonch hosil qila olishlari hamda masalalarni muhokama qilish jarayonida oʻta muhim va katta hissa boʻlib hisoblanishini tan olishlari kerak.

Muhokama, Fikrlash jarayoni oʻquvchilarning oʻzaro bir-birlari bilan fikr almashishlarini koʻzda tutadi. Oʻzaro fikr almashishda oʻquvchilardan diqqat bilan tinglash, oʻzining qarashlari tizimini soʻrovchiga zoʻrlab oʻtkazish va boshqa soʻzlovchilar fikrini tuzatib turishdan oʻzini tiyib turishi ham talab etiladi. Bunga javoban oʻquvchilar boshqalarning yalpi fikrlaridan foydalanish imkoniyatiga ega boʻladi. Keng doiradagi munozara oqibati oʻlaroq, oʻquvchilar oʻzlariga tegishli boʻlgan gʻoyalarni tahlil qilish va uni aniqlashga yanada qobiliyati orta boradi hamda ularni oʻz bilimlari va hayotiy tajribalarida yaratgan gʻoyalari tizimiga tirkab boradi. Umuman olganda, oʻquvchilarning tanqidiy-tahliliy fikrini rivojlantirish maktablardagi oʻquv-tarbiya jarayonida kamol toptiruvchi hamda tarbiyalovchi prinsiplarni amalga oshirishda, oʻquvchilarning oʻzini oʻzi boshqarishida, pirovardida ijtimoiy ongini rivojlantirishda muhim rol oʻynaydi.

Tanqidiy-tahliliy fikrlashda gʻoyalar va ularning ahamiyati koʻp fikrlilik nuqtai nazaridan koʻrib chiqiladi hamda ular boshqa gʻoyalar bilan taqqoslanadi. Bu fikrlashning eng yuqori darajasi aqliy faoliyat boʻlib, unda tahlil, taqqoslash, izohlash, qoʻllash, tortishuv, yangilik, muammolarni hal qilish yoki fikrlash jarayonini baholashga alohida eʼtibor beriladi. Tanqidiy-tahliliy fikrlash muloqot va guruh bilan ishlash malakalarini rivojlantiradi. Tanqidiy-tahliliy fikrlashni paydo qilish uchun quyidagilar boʻlishi kerak:

- oʻquvchida oʻziga xos nuqtai nazarni paydo qilish;
- bir fikrdan boshqasining afzalligini asoslash mahorati;
- murakkab muammolarni yechish mahorati;
- bahsni dalillab olib borish, yagona fikrni ishlab chiqish uchun birgalikda ishlash mahorati;
- qarashlar va tasavvurlarga hayotiy tajriba qanday taʼsir qilishini tushunish;

□ tanqidiy fikrlash tajribasini orttirishga vaqt va imkoniyat berish.

O'quvchilarda tanqidiy-tahliliy fikrlashni rivojlantirish oson jarayon emas. Bu muayyan yosh davrida tugallangan va esdan chiqarilgan jarayon emas, shu bilan birga tanqidiy fikrlashga olib boradigan tugallangan yo'l ham yo'q. Tanqidiy-tahliliy fikrlash tajribasini egallashi uchun o'quvchilarga vaqt va imkoniyat berish zarur, ya'ni o'quvchilarga fikr yuritish uchun imkoniyat berish, turli-tuman g'oya va fikrlarni qabul qilish, o'quvchilarning o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlash, har bir o'quvchining tanqidiy fikr yuritishga qodir ekanligiga uning o'zida ishonch hissini uyg'otish, tanqidiy fikrlashning yuzaga kelishini qadrlash lozim. Tanqidiy-tahliliy fikrlash o'quvchilarning ijtimoiy faolligi bilan bevosita bog'liqdir. Ta'lim jarayonidagi o'quvchilarning faol ishtiroki va ta'limga o'zlarining mas'ul ekanligiga tayyorligi, tanqidiy-tahliliy fikrlash strategiyalarini o'zlashtirishi kutilgan natijalarni beradi.

O'quv-tarbiya jarayonga integrativ yondashuv. O'quvchida mantiqiy tafakkur, turli tushuncha, voqea-hodisa, buyumlar o'rtasidagi bog'liqliklarni tushuna olishi, ijtimoiy hayotda kuzatuvchanlik, tahlil va sintez qila olish ko'nikmalarini shakllantiradi hamda mustahkamlaydi. O'quvchilar integrativ darslar davomida qarama-qarshiliklarni topa olish, muammoli vaziyatlarga kreativ yechim topish, o'z nuqtai nazarini bildira olishni o'rganadi. Jamiyat hodisalarining barcha vositalari va aloqalarida ko'rish qobiliyati dialektik tafakkurning muhim jihatlaridan biridir. Integrativ darslarning yana bir muhim jihatlaridan biri o'quvchilarning kelgusida ma'lum fan tarmog'ini chuqur o'rganish yoki kasbni egallashida muhim bilimlar asosini berishga xizmat qiladi. O'quv fanlarining hozirgi zamondagi dolzarb mavzular bilan boyitilishi, shuningdek ularga ilmiy yondashilgan holda yetkazilishi fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga olib keladi.

Natija va takliflar. Kichik maktab yoshidan o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish hamda kasb tanlash, kasbiy o'sishini mustaqil rejalashtirish, zamonaviy kasblarni egallash qobiliyatini rivojlantirishda integrativ yondashuv amaliy xarakterga ega. Zamonaviy innovatsion jamiyat talablariga muvofiqlikni ta'minlash maqsadida umumta'lim davlat ta'lim standartlari tizimini muntazam takomillashtirib borishda ijtimoiy ong shakllarining rivojlanishi, globalashuv jarayonlari, jamiyatdagi voqea-hodisalarni, avlodlar alamashinuvi kabi jihatlarni mazmunga singdirib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. Jahon pedagogikasida bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lmagan fanlar asosida tuzilgan o'quv dasturlaridan voz kechish va o'quv fanlari sonini optimallashtirish an'anaga aylanib bormoqda.

O'quv jarayoniga, voqelikka ongli munosabat. O'quvchilarning ijtimoiy ongini rivojlanishida biror faoliyatga, voqelikka, holatga munosabat bildirishi va bu munosabatning tahlili muhim ahamiyatga ega. Bu orqali o'quvchining refleksiv ko'nikmalari rivojlanadi, o'z fikrlarini boshqa aspektlardan qarash imkoniyatini beradi. O'quv jarayonida o'qituvchi tomonidan o'quv dasturida belgilangan mavzular asosida o'quvchilarga yangi mavzu, ya'ni yangi ma'lumotlar tushuntirib boriladi va bu vaqt nuqtai nazaridan o'quv mashg'ulotlarida qat'iy belgilab o'tilgan. O'quvchilarda mazkur yangi mavzu, ma'lumotlarga refleksiv munosabatlari har doim ham belgilangan vaqt bilan teng ravishda shakllanib ulgurmasligi mumkin. Bu holat ayniqsa, ijtimoiy-iqtisodiy mavzularda ko'p uchraydi. Yangi mavzuga oid hayotiy tajriba o'quvchilar uchun eng foydali manba hisoblanadi.

O'quvchilarda ijtimoiy ong tasavvur va tafakkur qilish orqali shakllanib, rivojlanib boradi. O'quv jarayonini ko'rgazmali tashkil qilish, o'quvchilarning ham eshitish, ham ko'rish orqali o'quv materiallarini idrok qilish, ularni ongli va puxta o'zlashtirish, bilimlarni turmushdagi zaruriyatini anglab yetishlariga asos soladi, diqqatni barqarorlashtiradi. O'qituvchining vazifasi darsda tafakkur va faoliyat turlarini to'g'ri uyg'unlashtirishdir. Bunday uyg'unlik dars samaradorligini oshirishning muhim omilidir. O'qituvchi dars muammolariga to'g'ri yondashishi uchun ta'lim jarayonining asosiy komponentlarini bilishi, ularni o'zaro bog'liqligini va bir-biriga ta'sirini tushunishi lozim. Ob'ektiv borliqning mavjudligi va mohiyatini bilish – ta'limning maqsadlaridan biridir.

Ta'limda bilimlarni o'zlashtirish jarayoniga quyidagi komponentlar kiradi: hodisalarni, narsalarni kuzatish; axborotlarni idrok etish; olingan axborotlarni tahlil qilish; eslab qolish; umumlashtirishning to'g'riligini tekshirish hamda baholash.

O'quv jarayonida o'quvchilarning bilimlarni ongli o'zlashtirishi mavjud faktlarga asoslangan materiallarni to'g'ri tushuntirishdan boshlanadi. Mazkur fakt to'laqonli haqiqat degan ma'noni anglatmaydi, balki haqiqatni anglashning "xom ashyosidir". Shuning uchun bu faktlar orqali o'quvchilar turli xil xulosa, mazmun chiqarib olishi va turli tasavvurga ega bo'lishi mumkin. Global, ijtimoiy masalalarga oid mavzularda faktlar emas, balki uning talqini muhim ahamiyatga ega bo'lsa, aniq fanlarda esa faktlarga asoslaniladi. Bunda fakt voqea va hodisalarning ob'ektiv mohiyatini to'laqonli ochib berishi zarur bo'ladi. O'quv jarayonida esa o'qituvchi faktga ishlov berib, mos keluvchi metodlar va vositalar orqali o'quvchining milliy manfaatlariga mos keluvchi ijtimoiy ongi bilan birgalikda e'tiqodining rivojlanishiga erishiladi.[3] Boshqa tomondan, anglangan bilimga formal bilim qarshi turadi. Formal bilim esa ma'nosi, amaliy ahamiyatini tushunmay takrorlanaveradigan, tushunmay yodlab olgan, hayotda foydalanib bo'lmaydigan uzuq-yuluq fikrlardir. Formal bilimlarni e'tiqodga aylantirib bo'lmaydi. O'quvchilarda ilmiy dunyoqarash, ishonch-e'tiqod, ma'naviy va siyosiy g'oyalarni shakllantirish maqsadida, ularni ongi, hislari, irodasiga ta'sir ko'rsatish maqsadida ijtimoiy ongni shakllantirish metodlari keng qo'llaniladi. Bularga tushuntirish, uqtirish, ishontirish, o'git-nasihat, maslahat berish, iltimos va istak, buyruq va talab, axloqiy suhbat, munozara kiradi.[4] O'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish, hayot mazmunini tushunib olishlariga ko'maklashishi uchun mazkur usullar katta ahamiyatga ega.

"O'rganishga o'rgatish" tamoyili. O'quvchilarda ijtimoiy ongning doimiy rivojlanib borishida o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri "o'quvchilarni o'rganishga o'rgatish"[5] hisoblanadi. Ijtimoiy ong shakllari tahlilidan ko'rinib turibdiki, o'quvchilar o'rganishi lozim bo'lgan narsalar, tushunchalar cheksiz va uni ta'lim-tarbiya jarayonida qamrab olish imkoniyati mavjud emas. Shu nuqtai nazardan qaralganda o'quvchilarni ongli, samarali, ijodkorona va ma'suliyat bilan mehnat qilishga, "o'qib-o'rganish zavqi va uning shaxsiy intellektual kapitaliga" aylanishini his qilishga o'rgatish lozim bo'ladi. Ijtimoiy ongni rivojlantirishda o'qituvchi har bir o'quvchining maksimal faolligini, fikrlay olish qobiliyatini rivojlantirish shakllarini izlashi, ularning qiziqishlarini orttiruvchi ko'rgazmali qurollar, topshiriqlar, yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash yuzasidan ish olib borishi kerak. O'qituvchi o'quvchilarning hayoti, ularni o'rab turgan real borliq bilan bevosita bog'liq original, qiziqarli vaziyatlarni topishi, o'quv fanlari esa ham muloqot qilish, ham o'zaro fikr almashish vositasi bo'ladigan shart-sharoitlarni yaratish joiz.

Xulosa. Umuman olganda o'quvchilarga turli g'oya va fikrlarni qabul qilish, o'quv jarayonida faol qatnashish imkoniyatini berish, biror vaziyatga o'z fikr va munosabatini bildirish uchun ijobiy muhit yaratish, har bir o'quvchi-shaxsini hurmat qilish – o'quvchilarda ijtimoiy ongni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan pedagogik yondashuv o'quvchilarning o'z-o'ziga ishonchini rivojlantirib, o'z g'oya va fikrlarining ahamiyatini tushunishlariga, o'z mulohazalari shakllanishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ayxodjaeva M. O'quvchilarni o'rganishga o'rgatish kerak: "Boshlang'ich ta'limda integratsiyaviy-innovatsion yondashuvlar" mavzusida o'tkazilgan respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2019 yil 6 may. –T.: TDPU, 2019. – 12 B.

2. Ibragimov X., Abdullaeva Sh. Pedagogika nazariyasi. –T.: Fan va texnologiya, 2008. – 107 B.

3. Nazarov Q. Bugungi dunyoning mafkuraviy manzarasi. –T.: Ijod dunyosi, 2002. – 5 B.

4. To'raqulov X.A., To'raqulova I.X., Oslanova K.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faoliyatini yuksaltirishning innovatsion texnologiyalari. –T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2020. -37 B.

5. To'raqulov X.A., To'raqulova I.X., Oslanova K.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv-bilish faoliyatini yuksaltirishning innovatsion texnologiyalari. –T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2020. -37 B.